

Realiseren van de doelen in Natura 2000-gebieden

Investeren in kwaliteit en vergroten van de flexibiliteit

Alterra-rapport 2232
ISSN 1566-7197

H. Siepel, H.F. van Dobben, J.A.M. Janssen, J.H.J. Schaminée en G.W. Wamelink

Realiseren van de doelen in
Natura 2000-gebieden

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de Commissie Versnelling en Verbetering Besluitvorming Infrastructuur III
(Commissie Elverding), Ministerie van Infrastructuur en Milieu en Ministerie van Economische zaken, Landbouw en Innovatie

Realiseren van de doelen in Natura 2000-gebieden

Investeren in kwaliteit en vergroten van de flexibiliteit

H. Siepel, H.F. van Dobben, J.A.M. Janssen, J.H.J. Schaminée en G.W. Wamelink

Alterra-rapport 2232

Alterra, onderdeel van Wageningen UR
Wageningen, 2012

Referaat

Siepel, H., H.F. van Dobben, J.A.M. Janssen, J.H.J. Schaminée en G.W. Wamelink, 2011. *Realiseren van de doelen in Natura 2000-gebieden; Investeren in kwaliteit en vergroten van de flexibiliteit*. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 2232. 34 blz.; 2 fig.; 4 ref.

De Commissie Versnelling en Verbetering Besluitvorming Infrastructuur III (Commissie Elverding) constateert veel spanning op dossiers waarin natuurwaarden, met name rond Natura 2000, een rol spelen. Deze breed ervaren druk van het Nederlandse natuurbeleid met betrekking tot Natura 2000 is oplosbaar door een intensivering van het kwaliteitsbeleid. Met deze intensivering moet ook een duidelijke verbetering van de duurzame staat van instandhouding van soorten en habitats worden gerealiseerd. Deze verbetering kan gepaard gaan met een administratieve clustering van de huidige gebieden, waarmee een salderingsgrondslag wordt gelegd binnen de grotere clusters. De verbetering binnen grote deelgebieden in een cluster moeten zodanig van aard en omvang zijn dat daarmee een tijdelijke achteruitgang van kleine deelgebieden binnen een cluster kan worden gecompenseerd. Per saldo voldoet Nederland dan aan haar Europese doelstellingen van natuurbehoud.

Trefwoorden: Natura 2000, EHS, natuurgebieden, verbindingen, habitattypen, habitatsoorten, commissie Elverding, habitatrichtlijn, flora en fauna wet, vogelrichtlijn.

ISSN 1566-7197

Dit rapport is gratis te downloaden van www.alterra.wur.nl (ga naar 'Alterra-rapporten'). Alterra Wageningen UR verstrekt geen gedrukte exemplaren van rapporten. Gedrukte exemplaren zijn verkrijgbaar via een externe leverancier. Kijk hiervoor op www.rapportbestellen.nl.

© 2011 Alterra (instituut binnen de rechtspersoon Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek)
Postbus 47; 6700 AA Wageningen; info.alterra@wur.nl

- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking van deze uitgave is toegestaan mits met duidelijke bronvermelding.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor commerciële doeleinden en/of geldelijk gewin.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor die gedeelten van deze uitgave waarvan duidelijk is dat de auteursrechten liggen bij derden en/of zijn voorbehouden.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alterra-rapport 2232

Wageningen, december 2011

Inhoud

Samenvatting	7
Ten geleide	9
1 Inleiding en probleemstelling	11
2 Mogelijkheden op basis van de geformuleerde vragen	13
3 Conclusie	21
Literatuur	23
Bijlage 1 Aan Brussel gerapporteerde toestand van habitattypen in Nederland 2007	25
Bijlage 2 Het voorkomen van Natura 2000-soorten	27
Bijlage 3. Voorstel tot clustering van de huidige Natura 2000-gebieden in grotere eenheden	31

Samenvatting

In discussies binnen de Commissie Versnelling en Verbetering Besluitvorming Infrastructuur III (Commissie Elverding) is geconstateerd dat er veel spanning is op dossiers waarin natuurwaarden, met name rond Natura 2000, een rol spelen. Naast gebrek aan adequate kennis bij initiatiefnemers, gebreken in de uitvoering van ontheffingsaanvragen en verkeerde inschattingen, bestond ook het idee dat de Natura 2000-regels (de implementatie en uitleg van Vogel- en Habitatrichtlijn en de nationale Flora- en Fauna wet en de Natuurbeschermingswet) grote beperkingen opleggen aan de economische ontwikkelmogelijkheden in Nederland. Vragen rond de bescherming van soorten, herstelopgaven en vooral uitbreidingsopgaven kwamen hierbij op. In deze notitie wordt een manier gepresenteerd om met Natura 2000-doelen om te gaan.

Als hoofdlijn wordt geconstateerd dat verbetering van de huidige staat van instandhouding van vele Natura 2000-doelen van essentieel belang is om de spanning rond de dossiers te verminderen. In veel gevallen is de huidige staat van instandhouding van dien aard dat elke niet daarmee sporende ontwikkeling al snel leidt tot een verdere verslechtering, of tenminste de dreiging daarvan in zich lijkt te hebben, waardoor de rechter vaak niet anders kan dan de ontwikkeling blokkeren. De klem van het Nederlandse natuurbeleid met betrekking tot Natura 2000 die hierdoor ontstaat is oplosbaar door een intensivering van het kwaliteitsbeleid. Met deze intensivering kan een duidelijke verbetering van de duurzame staat van instandhouding van soorten en habitats worden gerealiseerd. Wanneer deze is gerealiseerd zal niet elke verslechtering het realiseren van de doelen blokkeren, waardoor de spanning op het dossier wordt verminderd.

Voor beschermde soorten binnen en buiten de Natura 2000-gebieden kan een zelfde redenering worden gevolgd: door op kansrijke locaties te investeren in het realiseren van duurzame populaties, komt bij negatieve gevolgen van een ontwikkeling de duurzame staat van instandhouding van soorten minder snel in gevaar.

Investeren in een verbetering van de huidige staat van instandhouding kan worden gecombineerd met een administratieve clustering van de huidige Natura 2000-gebieden, die dan deelgebieden worden binnen grotere clusters. In dit rapport wordt een voorstel gedaan voor 22 grote clusters. De indeling van clusters is gebaseerd op de overeenkomst in habitattypen en soorten en daarnaast de geografische ligging (bijvoorbeeld Polders Noord-Holland, Duinen Waddeneilanden en Oost-Nederlandse hogere zandgronden). Door deze clustering wordt een salderingsgrondslag gelegd binnen de grotere clusters. Investerings in de verbetering van de staat van instandhouding van Natura 2000-doelen kunnen binnen deze clusters worden gedaan in die deelgebieden waar ze het meest kansrijk zijn, waardoor beschikbare middelen efficiënt kunnen worden ingezet. Om saldering toe te kunnen passen moet de gerealiseerde verbetering binnen deze kansrijke deelgebieden van een cluster zodanig van aard en omvang zijn dat daarmee een tijdelijke achteruitgang binnen andere deelgebieden van hetzelfde cluster kan worden gecompenseerd. Per saldo voldoet Nederland dan aan haar Europese doelstellingen van natuurbehoud. Deze benadering betekent niet dat meer hectaren natuur worden aangewezen, maar moet uitdrukkelijk wel leiden tot een substantiële verbetering van de duurzame staat van instandhouding in kansrijke deelgebieden om effectief te kunnen zijn.

Ten geleide

Voorliggende notitie is geschreven op verzoek van de Commissie Versnelling en Verbetering Besluitvorming Infrastructuur III (Commissie Elverding) naar aanleiding van de discussies binnen de commissie. Tijdens deze discussie is geconstateerd dat er veel spanning is op dossiers waarin natuurwaarden, met name rond Natura 2000, een rol spelen. Naast gebrek aan adequate kennis bij initiatiefnemers, gebreken in de uitvoering van ontheffingsaanvragen en verkeerde inschattingen, bestond ook het idee dat de Natura 2000-regels (de implementatie en uitleg van Vogel- en Habitatrichtlijn en de nationale Flora- en Fauna wet en de Natuurbeschermingswet) grote beperkingen opleggen aan de economische ontwikkelmogelijkheden in Nederland. Vragen rond de bescherming van soorten (al dan niet mogelijk in al aangewezen gebieden voor Natura 2000), herstelopgaven en vooral uitbreidingsopgaven (moet nog meer gebied worden aangewezen) kwamen hierbij op. In veel gevallen is de huidige staat van instandhouding van dien aard, dat elke niet daarmee sporende ontwikkeling al snel leidt tot een verdere verslechtering, of tenminste de dreiging daarvan in zich lijkt te hebben, waardoor de rechter vaak niet anders kan dan de ontwikkeling blokkeren. In deze notitie wordt een manier gepresenteerd om met Natura 2000-doelen om te gaan, waarbij als hoofdlijn wordt geconstateerd dat verbetering van de huidige staat van instandhouding van vele Natura 2000-doelen van essentieel belang is om de spanning rond de dossiers te verminderen.

Wij danken de leden van de commissie Elverding voor hun bijdrage aan de discussies en medewerkers van de Programmadirectie Natura 2000 voor belangrijke opmerkingen bij een eerder concept.

1 Inleiding en probleemstelling

De notie dat de natuur in heel Europa onder druk staat door economische en demografische ontwikkelingen heeft geleid tot het vaststellen van enkele richtlijnen die gelden voor de gehele Europese Unie, de Vogelrichtlijn (EU, 1979) en de Habitatrichtlijn (EU, 1992). Deze richtlijnen vormen de kern van het Europese natuurbeleid en de lidstaten hebben zich verplicht de richtlijnen te incorporeren in de nationale wetgeving. In Nederland zijn dat de Flora en Faunawet (1998) en de Natuurbeschermingswet (1998). Het samenhangend netwerk van aangewezen gebieden in Europa wordt Natura 2000 genoemd. Nederland staat dus voor de opgave om soorten en habitattypen, die voorkomen in de bijlagen I, II en IV van de Habitatrichtlijn en bijlagen I t/m III van de Vogelrichtlijn, duurzaam in Nederland in stand te houden. Het betreft in totaal 148 soorten (Habitatrichtlijn met 66 soorten en uit de Vogelrichtlijn 82 soorten) en 51 habitattypen. Voor soorten van de Vogelrichtlijn worden gebieden aangewezen als beschermd broed-, doortrek- of overwinteringsgebied. Voor de soorten van bijlage II van de Habitatrichtlijn (30 soorten) en voor de 51 habitattypen¹ uit deze richtlijn worden ook gebieden aangewezen, de Habitatrichtlijngebieden. Tezamen worden deze gebieden aangeduid als Natura 2000-gebieden. De soorten uit bijlage IV van de Habitatrichtlijn genieten bescherming in de lidstaten, maar hiervoor worden niet speciale beschermingszones aangewezen, vaak omdat deze soorten interfereren met menselijke activiteiten, zoals bijvoorbeeld de Hamster. In totaal worden momenteel 162 terreinen aangewezen in Nederland en de kustzone. De hoofdvraag is of de Europese doelstellingen, waaraan Nederland zich heeft gecommitteerd, met deze aanwijzingsbesluiten kunnen worden gehaald en wat Nederland in uitvoerende zin zou moeten doen om de aangewezen terreinen in een gunstige staat van instandhouding te houden, dan wel te krijgen. Voor een groot deel van de habitattypen geldt een uitbreidingsdoelstelling (zie bijlage 1, kolom oppervlakte, habitattypen met kleuren rood en geel). Feitelijk geldt dat de landelijk staat van instandhouding niet achteruit mag gaan en dat in de gebieden minimaal 'behoud' wordt vereist.² Eveneens geldt dat voor de aangewezen soorten.

Uit bovenstaande opgave is een aantal vragen af te leiden:

1. Voor hoeveel (en welke) Natura 2000-soorten volstaan de aangewezen Natura 2000-gebieden voor het creëren van een gunstige staat van instandhouding van hun populaties? Voor welke soorten moeten daarnaast dan nog generieke maatregelen worden genomen?
2. Wat moeten de aanvullende maatregelen zijn voor de overige Natura 2000-soorten?
3. Is in alle gebieden een verbetering van de gunstige staat van instandhouding van de daar aanwezige habitattypen te realiseren (of tenminste geen achteruitgang te krijgen)?
4. In hoeverre is binnen de Natura 2000-gebieden nog fysieke ruimte om habitats te creëren waarvoor Nederland een uitbreidingstaakstelling heeft?
5. Is deze transformatie te bewerkstelligen onder de huidige milieucondities, of moeten daar nog aanvullende (regionale) condities voor worden bewerkstelligd?

In hoeverre hebben we dan te maken met zogenaamde ecologennatuur, waar de gewone burger het fijne niet meer van begrijpt?

¹ Een habitat is een ruimtelijke eenheid als leefgebied voor een groot aantal soorten; habitats zijn door Europa aangewezen als zijnde van groot belang voor het in stand houden van zeldzame en bedreigde soorten in Europa.

² De Habitatrichtlijn verplicht lidstaten om te streven naar een landelijk gunstige staat van instandhouding en daarnaast om plannen en projecten te toetsen aan de instandhoudingsdoelen van relevante Natura 2000-gebieden. Wat dit laatste betreft is de Nederlandse invulling zodanig dat de instandhoudingsdoelen per gebied zo zijn geformuleerd dat de habitattypen en soorten niet achteruit mogen gaan wat betreft de omvang en kwaliteit (een enkele uitzondering daargelaten).

2 Mogelijkheden op basis van de geformuleerde vragen

Voor hoeveel (en welke) Natura 2000-soorten volstaan de aangewezen Natura 2000-gebieden voor het creëren van een gunstige staat van instandhouding van hun populaties? (vraag 1)

De soorten van Natura 2000, voor zover ze in Nederland voorkomen, zijn opgenomen in bijlage 2. Het betreft de soorten van de Bijlagen II en IV van de Habitatrichtlijn en de soorten van de Bijlagen I t/m III van de Vogelrichtlijn (website ministerie van EL&I (voorheen LNV), 2006). Uit de lijst blijkt dat 78,9% van de soorten grotendeels voorkomt in de bestaande Natura 2000-gebieden en deels daarin in Natura 2000-habitats (diersoorten hebben vaak een grotere actieradius, waardoor veel soorten niet tot één bepaald habitatype beperkt zijn). Van de overige soorten gebruiken veel soorten bebouwing (vleermuissoorten), bouwland of weiland, of zijn anderszins afhankelijk van menselijke activiteiten. Enkele soorten hebben een dusdanig groot areaal dat het om die reden niet binnen begrenzingspast (bv. de Bruinvis). Bouwma et al. (2009) komen tot een lager aandeel, waarbij strakker wordt geredeneerd op basis van voldoende nu al aanwezige waarborgen. Hier wordt uitgegaan van de mogelijkheden, gegeven een verbetering van de natuurkwaliteit binnen, maar op basis van algemene milieucondities, ook buiten de aangewezen gebieden. Het pleidooi van Bouwma et al. (2009) wordt hiermee dus overgenomen.

Ruim driekwart van de te beschermen soorten komt dus grotendeels voor binnen aangewezen natuurgebieden; met een gericht natuurbeheer, dus met specifieke aandacht voor de vereisten van deze soorten, zouden deze afdoende beschermd moeten zijn en duurzaam in stand kunnen worden gehouden binnen het Natura 2000-netwerk.³ Aan de bepaling in Art. 1 van de Habitatrichtlijn dat 'het natuurlijk verspreidingsgebied en oppervlakte daarbinnen zijn stabiel of toenemend' kan worden tegemoet gekomen via de antwoorden op de vragen 4 en 5. De duurzame staat van instandhouding kan worden bereikt voor een soort indien voor deze soort voldoende habitat aanwezig is voor een levensvatbare populatie (de populatieomvang komt nooit onder dat van een Minimal viable population) (Scott Mills, 2007). Vanuit de richtlijnen wordt echter ook geëist dat de ecologische variatie en geografische verspreiding gewaarborgd blijft, en dat de populatie niet zakt onder een niveau van moment van inwerkingtreding van de richtlijn.⁴ Deze mate van bescherming geldt ook voor de soorten van Vogel- en Habitatrichtlijn die grotendeels voorkomen buiten de begrenzings van Natura 2000-gebieden.

Wat moeten de aanvullende maatregelen zijn voor de overige Natura 2000-soorten? (vraag 2)

Voor de resterende soorten (circa een kwart) gelden aanvullende maatregelen buiten natuurgebieden om de duurzame staat van instandhouding te waarborgen. Hier zijn geen algemeen toegepaste maatregelen te benoemen, daar elke (groep van) soort(en) eigen maatwerk vereist. Van de betreffende 28 soorten zijn er elf kwetsbaar tot (ernstig) bedreigd in Nederland (zie bijlage 2), waarvoor zeker maatregelen moeten worden genomen. Deze maatregelen kunnen zijn: het beschermen van de kraamkolonies van vleermuizen (twee

³ Dit zal overigens per soort goed bekeken moeten worden, aangezien elke soort zijn eigen eisen stelt aan leefgebied, waarbij ook aspecten als fluctuaties in populaties, genetische variatie, dispersie etc. van belang zijn.

⁴ Aan een uitwerking van de zogenaamde "Referentie voor een gunstige staat van instandhouding" wordt momenteel invulling gegeven.

soorten) en het goed vormgeven van agrarisch natuurbeheer (drie soorten), met niet alleen oog voor weidevogels, maar ook voor bijvoorbeeld Blauwe en Grauwe Kiekkendief via akkerrandenbeheer. Het creëren van meer ruimte voor de rivier en een verbeterde verbinding tussen het Rijnsysteem en de zee helpt vervolgens nog vier soorten vissen door meestromende nevengeulen en dode armen in ere te herstellen. Voor de resterende twee soorten geldt maatwerk (Kamsalamander, Slechtvalk).

Is in alle gebieden een verbetering van de gunstige staat van instandhouding van de daar aanwezige habitattypen te realiseren (of tenminste geen achteruitgang te krijgen)? (vraag 3)

Aangezien de Habitatrichtlijn stelt dat er per lidstaat geen sprake mag zijn van achteruitgang van de staat van instandhouding van habitattypen en soorten, en dit in ons land is uitgewerkt met instandhoudingsdoelen per gebied die minimaal behoud van omvang en kwaliteit/leefgebied nastreven, zou Nederland veel in het werk moeten stellen om deze doelen te bereiken. Er zijn echter gebieden waar het door hun ligging, omvang en huidige staat van instandhouding zeer moeilijk is de gebiedsdoelen te halen, of alleen tegen zeer hoge kosten, dan wel door het creëren van ruime bufferzones. Andere gebieden hebben door een verhoudingsgewijs grote externe werking (via de invloed van de regionale hydrologie of de effecten van lokale N-depositie) grote invloed op de overige ontwikkelingen in de omgeving.

Om een per saldo gunstige staat van instandhouding van habitattypen en soorten in gebieden te realiseren wordt geadviseerd een gericht natuurbeleid te formuleren, met de volgende kenmerken:

- het formuleren van landelijke doelstellingen per habitatype en soort, een eerste aanzet hiertoe is gedaan in het zogenaamde Doelendocument (LNV 2006);
- het clusteren van huidige Natura 2000-gebieden op grond van gelijksoortige habitattypen en soorten;
- het bepalen van de potenties van de deelgebieden in deze clusters voor de realisatie van elke habitatype of soort binnen dat cluster, om zo kerngebieden te kunnen benoemen (deelgebieden van een cluster) waar de verschillende habitattypen en populaties van soorten het meest succesvol kunnen worden gerealiseerd;
- het intensiveren van de inzet op noodzakelijke instandhoudings- en uitbreidingsdoelen in de kerngebieden en het realiseren van buffers t.a.v. die doelen (dat wil zeggen: waar mogelijk een verbetering van de staat van instandhouding tot meer dan het formele doel), zodat niet iedere inbreuk op ieder individueel deelgebied binnen een cluster – hoe gering die ook is – tot een conflict hoeft te leiden.

Voor de vaststelling van Beheerplannen en begrenzing heeft de voorgestelde clustering weinig of geen consequenties; het geeft echter wel de ruimte om binnen de grotere clusters van gebieden te salderen, waarmee een tijdelijke teruggang in een klein gebied kan worden gecompenseerd met een verbetering in een nabijgelegen groter gebied. Dit is in lijn met de bepalingen van de Habitatrichtlijn, mits ervoor wordt gezorgd dat binnen de grotere Natura 2000-gebiedsclusters de instandhoudingsdoelen worden gerealiseerd door bijvoorbeeld voldoende nieuw verspreidingsgebied te creëren (zie antwoord op de vierde vraag). Op deze manier moet dan de staat van instandhouding als gunstig kunnen worden aangemerkt. In bijlage 3 zijn daartoe alle Nederlandse gebieden geclusterd in 22 grote gebieden.⁵ Het huidige kleinste gebied is Boddenbroek (5 ha, nr. 52); het kleinste cluster in de nieuwe situatie is Heuvelland Limburg (3.944 ha, nr. XXI). Bij de clustering is vooral rekening gehouden met overeenkomst in habitattypen en soorten en voorts met geografische ligging (de duinen zijn in drie clusters gepresenteerd, nl. die van de Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden, de Hollandse kust en de Waddeneilanden). Hiermee krijgt de regionale diversiteit een goede weerslag. Aangezien Nederland de aan te wijzen gebieden in een aantal tranches heeft aangeleverd, kan met deze clustering het totaalplaatje

⁵ Een verdere onderverdeling naar provincies kan handig zijn vanuit het oogpunt van vergunningverlening; ook andere vormen van clustering kunnen mogelijk blijken te zijn.

worden gepresenteerd, waarbij eerder separaat aangewezen gebieden nu in context worden geplaatst van toekomstig duurzaam beheer.

De clustering leidt op zichzelf niet tot een verbetering van de staat van instandhouding. Ook ontstaan er geen mogelijkheden voor saldering als de staat van instandhouding ongunstig is. Deze beweging moet daarom gepaard gaan met een substantiële investering in de kwaliteit van onze Natura 2000-terreinen, zodat er daadwerkelijke verbeterstappen kunnen worden getoond in termen van verbetering van de duurzame staat van instandhouding van habitats en soorten. De clustering en het identificeren van kansrijke kerngebieden waar de verschillende habitattypen en populaties van soorten het meest succesvol kunnen worden uitgebreid, leidt er toe dat de beschikbare middelen zo efficiënt mogelijk kunnen worden ingezet.

Gezien de fase van het proces van aanwijzing van de N2000-gebieden en de voortgang in het maken van de bijbehorende beheerplannen is het moment van clustering nu niet opportuun. Ruim voor de volgende planperiode voor de beheerplannen zou deze clusteringsoperatie moeten worden uitgevoerd, zodat bij het schrijven van het volgend beheerplan (gereed aanvang 2016) voor de gebieden, deze kunnen worden gebaseerd op de voorgestelde clusters.

In hoeverre is binnen Natura 2000-gebieden nog fysieke ruimte om habitats te creëren waarvoor Nederland een uitbreidingstaakstelling heeft? (vraag 4)

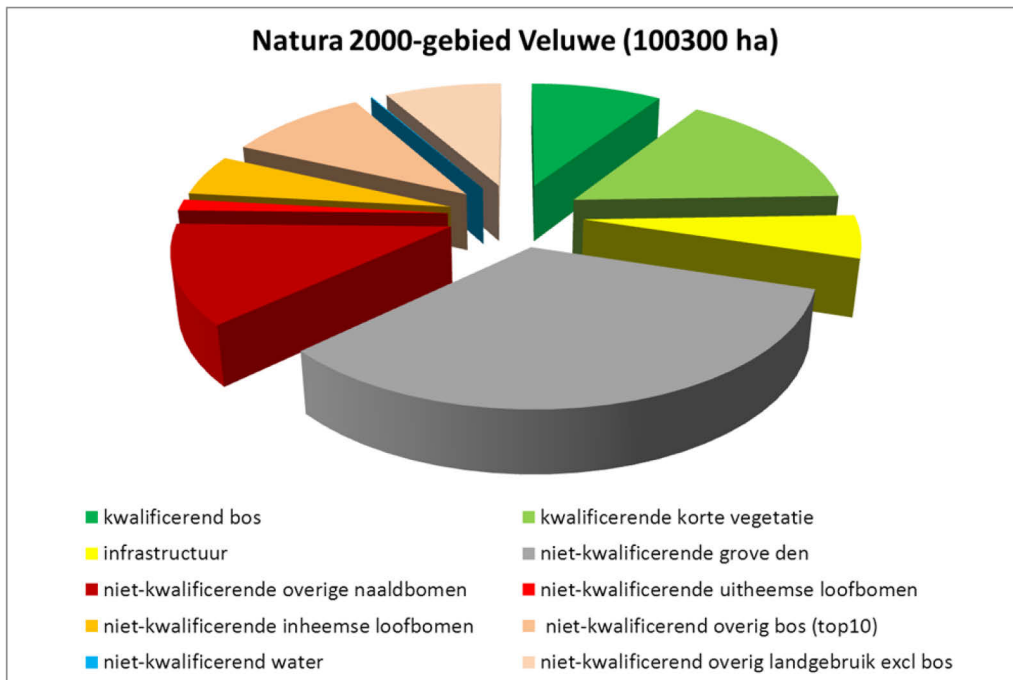
De grotere clusters van gebieden lenen zich beter voor uitbreidingsmogelijkheden van habitats en soorten, waarvoor een uitbreidingsopgave geldt (bijlage 1). Elk van de clusters van bijlage 3 heeft één of meer grote deelgebieden (onderstreept), waarbinnen voldoende ruimte is voor de uitbreiding van habitats of leefgebied van soorten.

Voor het habitatype 'Droge heide' heeft Nederland een uitbreidingstaakstelling (zie bijlage 1, H4030 'Droge heide' gemerkt met Matig, kleur geel in de kolom oppervlakte). Onder de grote Natura 2000-terreinen in Nederland, waarin dit habitatype ontwikkeld kan worden, is de Veluwe met 93.331 ha aangewezen gebied het grootst. Daarvan is zo'n 15% Natura 2000-habitat met korte vegetatie (te weten: zandverstuiving, stuifzandheide, binnenlandse kraaiheidebegroeiing, droge heide, vochtige heide, zwak gebufferde vennen, zure vennen, heischrale graslanden, blauwgraslanden, actieve hoogvenen, pioniervegetaties met snavelbiezen) en circa 5% habitat met bosvegetatie (te weten: jeneverbesstruwelen, oude eikenbossen, eiken-haagbeukenbossen, wintereiken-beukenbossen met hulst en vochtige alluviale bossen) (zie figuur 1). Een groot deel van de Veluwe bestaat momenteel uit bijvoorbeeld naaldbossen (dennen 33%, overig naaldbos 12% van de totale Veluwe) en andere begroeiingen die niet als Natura 2000-habitatype gelden (maar soms wel leefgebied voor Natura 2000-soorten zijn). Het is mogelijk een gedeelte van deze naaldbossen te kappen op plaatsen waar gezien het bodemtype en de ruimtelijke configuratie van habitattypen een herstel van het prioritaire habitatype 'Droge heide' is te realiseren. Voor Droge heide is de uitbreidingdoelstelling van naar schatting 1.300 ha (actuele oppervlakte 25.200 ha, tenminste nodig voor een gunstige staat van instandhouding 26.500 ha, Janssen et al, 2011⁶). Stel dat van deze 45% Veluwse naaldbossen (= 42.000 ha) ca. 3.000 ha wordt omgevormd naar droge heide en een zelfde hoeveelheid naar Stuifzandheide en naar Zandverstuivingen, dan blijft nog ruim voldoende naaldbos over (33.000 ha), voor recreanten die een bos boven heide prefereren, terwijl we wel een enorme stap zetten in het behalen van de Natura 2000-doelen. Ook blijft er nog voldoende naaldbos over voor soorten die hier (deels) hun foeragegebied hebben, zoals bijvoorbeeld de Wespandief. Bij de omvorming kan rekening worden gehouden met naaldbossen die op zichzelf een hoge natuurwaarde hebben (bijv. door het voorkomen van zeldzame paddenstoelen) of die zonder veel beheer op den duur worden omgevormd naar eikenbossen. We kunnen zelf kiezen in welke terreinen die

6 Het betreft hier berekende, maar nog niet formeel vastgestelde referentiewaarden voor een gunstige staat van instandhouding.

uitbreiding wordt gerealiseerd; het zou dus in zijn geheel op de Veluwe kunnen, maar ten gunste van een regionale spreiding, kan het ook deels in andere grote gebieden. Uiteraard gaat het niet alleen om het maken van meer hectares: juist de kwaliteit zowel in de al bestaande habitattypen, als op de nieuw gecreëerde hectares moet ruim voldoende zijn om de soorten een gunstige staat van instandhouding te bieden. In veel gevallen moet daarom extra worden toegezien op het bereiken van de juiste algemene milieucondities (zie antwoord op vraag 5). In het antwoord op vraag 6 wordt verder ingegaan op het draagvlak voor het natuurbeleid.

Kraaiheidebegroeiingen zouden bijvoorbeeld beter kunnen worden gerealiseerd in het kerngebied van het Cluster 'Hoge Drentse zandgronden' (het Drents-Friese Wold & Leggelderveld), waar ook sprake is van grote aantallen hectaren dennenaanplant. Met mutatis mutandis aangepaste aantallen hectaren is eenzelfde positieve bijdrage te realiseren in Drentse en Brabantse terreinen voor andere heidehabitattypen. Hiermee kan met gerichte operaties in een beperkt aantal grote Natura 2000-gebieden in Nederland de uitbreidingsplicht voor bijvoorbeeld het habitatype Droge heide worden gerealiseerd, zelfs met de nodige regionale varianten, wanneer dat niet alleen op de Veluwe, maar ook in Brabant en Drenthe gebeurt. We kunnen op deze manier alle habitattypen uit bijlage 1 aflopen waar een ruimtelijke uitbreidingstaakstelling voor geldt. Voor sommige typen kunnen we uitbreidingslocaties vinden in het rivierengebied (bijvoorbeeld 'Beken en rivieren met waterplanten' door de aanleg van mee stromende nevengeulen, of 'Slikkige rivieroever' op de oevers van die geulen of dode zijarmen en 'Alluviale bossen' in stromingsluwtes), in de bufferzones rond de Wieden en Weerribben voor 'Blauwgraslanden', mits de regionale hydrologie kan worden aangepast, enzovoort. Bij het doorlopen van de lijst met habitattypen zullen er wellicht ook uitzonderingen zijn waar binnen de Natura 2000-gebieden geen fysieke ruimte is om de uitbreidingsdoelstelling realiseren. In het algemeen kan het antwoord op de eerste deelvraag *'is er binnen de aangewezen Natura 2000-gebieden nog fysieke ruimte om habitats te creëren waarvoor Nederland een uitbreidingstaakstelling heeft?'* dus met een volmondig ja worden beantwoord.

Figuur 1

Oppervlakte verdeling van de verschillende Natura 2000-habitats ("kwalificerend") in Natura 2000-gebied Veluwe ten opzichte van overige begroeiingstypen ("niet kwalificerend"). Diverse typen bos zijn samengenomen, evenals diverse typen korte vegetatie (voor de lijst van deze typen zie de tekst).

Is deze transformatie te bewerkstelligen onder de huidige milieucondities, of moeten daar nog aanvullende (regionale) condities voor worden verbeterd? (vraag 5)

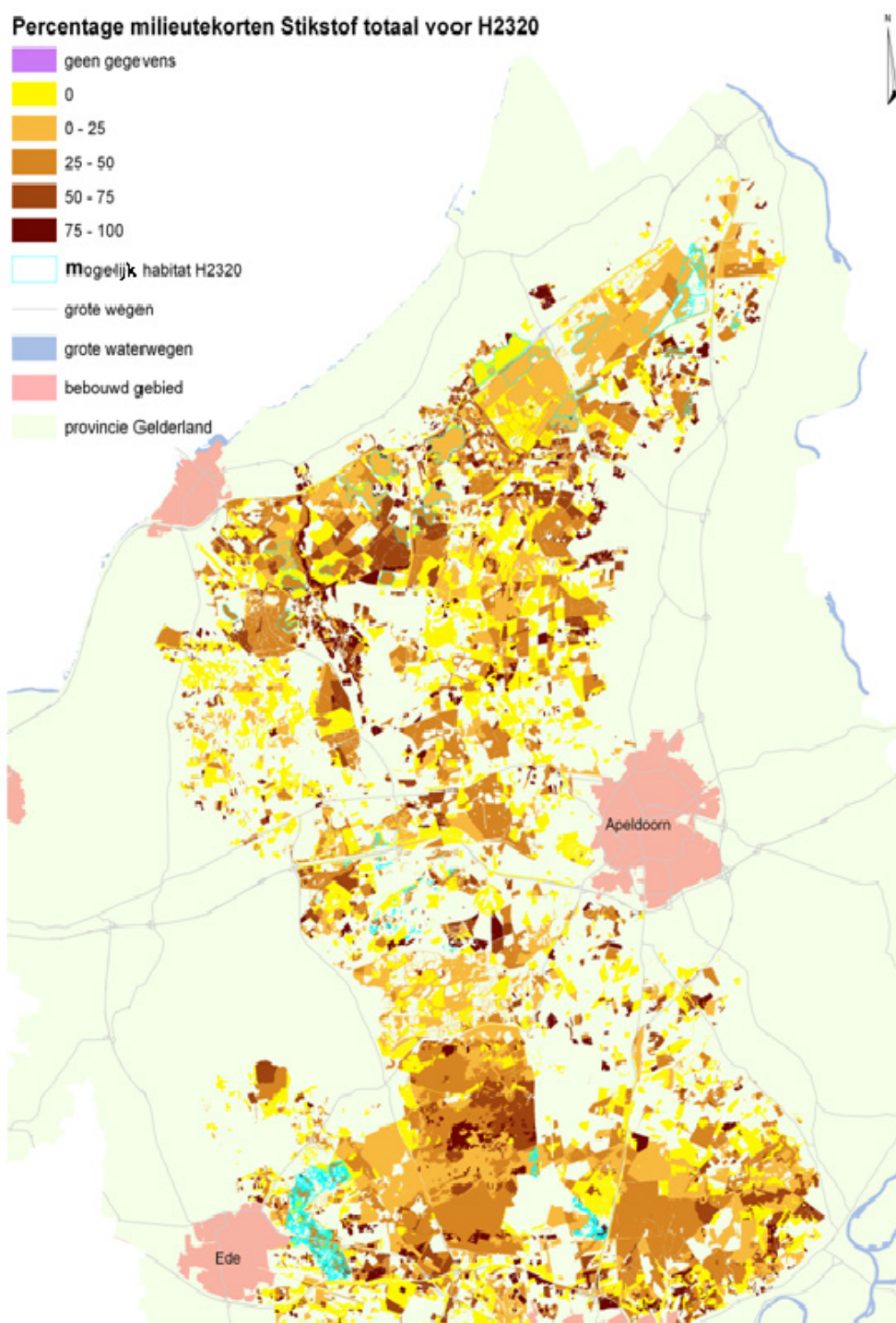
Met andere woorden: zijn lokaal of regionaal ingrepen nodig om of de hydrologie te herstellen, of de N-depositie te verminderen? We illustreren dit aan de hand van een voorbeeld in ons grootste Natura 2000-gebied op het land, de Veluwe. In figuur 2 is voor de Veluwe het verschil tussen de huidige N-hoeveelheid in de bodem (geaccumuleerde depositie van de afgelopen decennia) en de Kritische Depositie Waarde (KDW) van het habitatype 'Binnenlandse kraaiheidebegroeiing' geprojecteerd, waarvan de zuidelijke areaalgrens over de Veluwe loopt. Hoe intensiever de kleur, hoe groter het verschil tussen mogelijkheid en werkelijkheid. Vooral de uitstoot door de intensieve veehouderij in de Geldersche vallei en de agrarische enclave bij Uddel geven in de nabije omtrek een potentieel probleem om de gewenste habitattypen ook daadwerkelijk in goede staat van instandhouding te realiseren. Overigens geldt hetzelfde voor de al aanwezige hectaren, die daarom in bijlage 2 dan ook de kleur geel of rood hebben gekregen in de kolom 'Kwaliteit'. De uitstoot van N-houdende verbindingen is vooral in de nabijgelegen delen van het Natura 2000-gebied Veluwe te hoog. Beperking van de uitstoot zal naar verwachting een aanmerkelijk winst opleveren op de biodiversiteitsdoelstellingen van Natura 2000, omdat het zowel de uitbreidingstaakstellingen als de kwaliteit van de huidige habitats gunstig beïnvloedt (zie ook de documenten die momenteel in het kader van de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) worden geschreven). De huidige milieucondities zijn voornamelijk niet voldoende om overal de gewenste habitattypen en kwaliteit te realiseren, maar een verbetering van die milieucondities is evenzeer gewenst vanuit het behoud van de bestaande hectares Natura 2000-habitat. De algemene verbetering van de N-depositie als gevolg van de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) kan voor een groot deel van de vereiste verlaging van de depositie zorgen. In geval van de Veluwe als grootste inlandse Natura 2000-gebied, waarbinnen ook nog eens de meest gevoelige gebieden liggen aan de westzijde op de arme zandgronden van de Veluwe en dus direct grenzend aan de Gelderse vallei en Agrarische enclave Uddel met een grote concentratie intensieve veehouderij, kan het zijn dat aanvullend maatwerk moet worden gerealiseerd met beperking van uitstoot door gaswassers. Mocht dat of onvoldoende zijn, of te duur worden, dan zou (gedeeltelijke) uitplaatsing kunnen worden overwogen.

Tenslotte dient zich de vraag aan van de haalbaarheid, zowel in termen van kosten, als in termen van mogelijke maatschappelijke weerstand tegen de geplande verandering. Wat de kosten betreft lopen de schattingen uiteen van vrijwel kostendekkend tot maximaal € 1.000,- per ha voor de omvorming. De kosten voor beperking van de uitstoot zijn hierin niet meegerekend. Het transformeren van 10.000 ha Veluws naaldbos naar diverse habitattypen onder de korte vegetaties kost dus maximaal 10 M€. Gezien de maatschappelijke discussie die mede lokaal gevoerd kan worden, is niet te verwachten dat dit bedrag in één jaar kan worden besteed. Bij een spreiding over enkele tientallen jaren (de Habitatrichtlijn geeft die ruimte) vallen de jaarlijkse kosten dus mee. Omvormingen van andere typen liggen naar verwachting in dezelfde orde van grootte.

In hoeverre hebben we dan te maken met zogenaamde ecologennatuur, waar de gewone burger het fijne niet meer van begrijpt? (vraag 6)

Er wordt soms een tegenstelling gecreëerd tussen enerzijds de zogenaamde ecologennatuur, waar alleen de fijnproevers, die alle minutieuze soorten kennen, van kunnen genieten en anderzijds landschappelijk waardevolle natuur. Het betreft hier een schijnbare en gekunstelde tegenstelling. Het is uiteraard niet nodig alle soorten te kennen om van natuur te kunnen genieten; voor de mensen die zich er verder in verdiepen is dat wel een meerwaarde, maar een ieder kan het gewoon bij een wandeling of fietstocht door een afwisselend landschap houden. Als we het voorbeeld van de voorlaatste vraag hier opnieuw aan de orde stellen, dan zullen er mensen zijn die het onacceptabel vinden om bos te kappen voor de uitbreiding van heidevelden. Wellicht zelfs bos dat landschappelijk niet eens mooi is om doorheen te fietsen of wandelen (bijvoorbeeld een dennentak met dicht op elkaar staande bomen, weinig tot geen ondergroei en weinig nog levende naalden in de onderste meters). Voor die mensen moet ook duidelijk zijn dat niet al dit soort bossen worden veranderd in heidevelden; minder dan 10% levert al meer dan voldoende korte vegetaties op om aan de uitbreidingsdoelen

van de habitattypen te voldoen. Ook hier kan de beheerder in samenspraak met de directe omgeving zorgen voor geaccepteerd maatwerk. Er zijn plaatsen die in landschappelijke zin heel mooie doorkijkjes op gaan leveren als daar het bos wordt verwijderd ten gunste van een droge of natte heide. In het algemeen ligt er een opgave voor beleid en beheer om meer met de lokale burgers het natuurbeleid vorm te geven. Wees daarbij vooraf duidelijk over de randvoorwaarden, maar geef ook ruimte aan plaatselijke invullingen en initiatieven. Het maken van plannen in overleg met de betrokkenen zelf zal in veel gevallen beter werken dan het “zoeken naar draagvlak” bij betrokkenen voor je eigen plannen.

Figuur 2

Percentage milieutekorten Stikstof totaal voor habitattype 2330 Binnenlandse Kraaiheide.

De 'milieutekorten' voor totaal stikstofgehalte van de bodem voor het habitattype kraaiheide voor de Veluwe. Een tekort van 0% (geel) betekent dat deze plaats qua stikstofgehalte geschikt is voor dit habitattype. Hoe donkerder bruin de vlakken gekleurd zijn hoe groter het milieutekort, dus hoe groter het verschil tussen het gewenste stikstofgehalte in de bodem en het geschatte actuele stikstofgehalte. Blauwe gebieden geven aan waar het habitattype nu voorkomt. Gezien het feit dat de zuidelijke areaalgrens van dit type over de Veluwe loopt ligt een noordelijke zoek zone voor de hand.

3 Conclusie

De klem van het Nederlandse natuurbeleid met betrekking tot Natura 2000 is oplosbaar door een intensivering van het kwaliteitsbeleid. Met deze intensivering kan een duidelijke verbetering van de duurzame staat van instandhouding van soorten en habitats worden gerealiseerd. Deze verbetering kan gepaard gaan met een clustering van de instandhoudingsdoelen van de huidige gebieden, waardoor er meer mogelijkheden ontstaan om het kwaliteitsbeleid te richten op de meest kansrijke locaties en waarmee een salderingsgrondslag wordt gelegd binnen de grotere clusters. Het moment om deze clustering toe te passen is ruim voor de volgende planperiode van de betreffende beheerplannen. De gerealiseerde verbetering binnen de grote deelgebieden van een cluster moeten zodanig van aard en omvang zijn dat een tijdelijke achteruitgang van kleine deelgebieden binnen een cluster daarmee kan worden gecompenseerd. Per saldo voldoet Nederland dan aan haar Europese doelstellingen van natuurbehoud. Deze benadering betekent niet dat meer hectaren natuur worden aangewezen, maar moet uitdrukkelijk wel leiden tot een substantiële verbetering van de duurzame staat van instandhouding van tenminste de grote deelgebieden.

Literatuur

Bouwma, I.M., J.A.M. Janssen, S.M. Hennekens, H. Kuipers, M.P.C.P. Paulissen, C.M. Niemeijer, M.F. Wallis de Vries, R. Pouwels, M.E. Sanders en M.J. Epe, 2009. *Realisatie landelijke doelen Vogel- en Habitatrichtlijn. Een onderzoek naar de noodzaak voor aanvullende beleidsmaatregelen ter realisatie van de landelijke doelen van de vogel- en Habitatrichtlijn*. Alterra-rapport 1835, 85 pp.

Janssen, J.A.M., A. Adams, H. Kuipers, W.A. Ozinga, R. Pouwels & N.A.C. Smits (2010). *Referenties voor een gunstige staat van instandhouding: verspreidingsgebied en oppervlakte van Natura 2000 habitattypen*. WOT-IN WERKDOCUMENT, conceptversie december 2010. Alterra Wageningen UR, Wageningen.

LNv, 2006. *Natura 2000-doelendocument*. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

Scott Mills, L., 2007. *Conservation of wildlife populations: demography, genetics and management*. Blackwell Publishing Ltd, 365 pp.

Bijlage 1 Aan Brussel gerapporteerde toestand van habitattypen in Nederland 2007

Resultaten van beoordeling van habitattypen HR van bijlage I in rapportage HR 2007

Nummer	Naam (kort) met subtypen	VERSPREIDING (range)	OPPERVLAKTE (area)	KWALITEIT (incl. typische soorten)	TOEKOMSTPERSPECTIEF	TOTAAL	range en oppervlakte			
							range (km2)	FRR (km2)	area (km2)	FRA (km2)
H1110	Permanent overstromde zandbanken	G	G	M	M	M	11900	11900	5000	5000
H1130	Estuaria	Z	Z	Z	M	Z	1700	>> 1700	443	>> 443
H1140	Slik- en zandplaten	G	G	M	M	M	5800	5800	1010	1010
H1160	Grote baaien	G	G	Z	Z	Z	1000	1000	351	351
H1310	Zilte pionierbegroeiingen	G	G	M	M	M	7300	7300	18	18
H1320	Slijkgrasvelden	G	G	Z	Z	Z	5100	5100	1,3	1,3
H1330	Schorren en zilte graslanden	G	G	M	M	M	9300	9300	93	93
H2110	Embryonale duinen	G	G	G	G	G	4600	4600	3,5	3,5
H2120	Witte duinen	G	G	M	G	M	5100	5100	30	30
*H2130	Grijze duinen	G	M	Z	Z	Z	5700	5700	100	100
*H2140	Duinheiden met kraaihei	G	G	M	G	M	2100	2100	15	15
*H2150	Duinheiden met struikhei	G	G	G	G	G	1100	1100	0,1	0,12
H2160	Duindoornstruwelen	G	G	G	G	G	5100	5100	52	< 52
H2170	Kruipwilgstruwelen	G	G	G	G	G	3100	3100	7	7
H2180	Duinbossen	G	G	M	G	M	4900	4900	10	10
H2190	Vochtige duinvalleien	G	M	M	G	M	6900	6900	10	> 10
H2310	Stuifzandheiden met struikhei	G	M	Z	M	Z	11200	11200	80	> 80
H2320	Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	G	G	M	G	M	3900	3900	10	10
H2330	Zandverstuivingen	G	M	Z	M	Z	8400	8400	15	16
H3110	Zeer zwakgebufferde vennen	Z	Z	Z	M	Z	1000	>> 1000	0,2	>> 0,2
H3130	Zwakgebufferde vennen	G	M	M	M	M	14900	14900	2	> 2
H3140	Kranswierwateren	G	M	M	M	M	4000	4000	47	> 47
H3150	Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	M	M	M	M	M	20500	> 20500	50	> 50
H3160	Zure vennen	G	G	M	M	M	9900	9900	1	1
H3260	Beken en rivieren met waterplanten	M	M	M	M	M	9900	> 9900	0,8	> 0,8
H3270	Slikkige rivieroever	G	M	M	G	M	6700	6700	10	> 10
H4010	Vochtige heiden	G	M	M	M	M	16200	16200	20	> 20
H4030	Droge heiden	G	M	Z	M	Z	19100	19100	240	> 240
H5130	Jeneverbesstruwelen	G	G	M	M	M	5300	5300	4	4
*H6110	Pionierbegroeiingen op rotsbodem	Z	Z	Z	M	Z	200	300	0,01	0,01
*H6120	Stroomdalgraslanden	Z	Z	Z	M	Z	4500	>> 4500	0,6	>> 0,6
*H6130	Zinkweiden	Z	Z	Z	Z	Z	100	200	0,01	0,05
*H6210	Kalkgraslanden	G	M	M	G	M	700	700	0,7	0,75
*H6230	Heischrale graslanden	M	Z	Z	Z	Z	15300	> 15300	1	>> 1
H6410	Blauwgraslanden	M	Z	Z	M	Z	8800	> 8800	0,5	1
H6430	Ruigten en zomen	M	M	M	M	M	20700	20700	10	> 10
H6510	Glanshaver- en vossenstaarthooilanden	M	Z	Z	Z	Z	9500	> 9500	2	>> 2
*H7110	Actieve hoogvenen	M	Z	Z	Z	Z	4800	> 4800	0,1	>> 0,1
H7120	Herstellende hoogvenen	G	G	M	M	M	3000	3000	51	< 51
H7140	Overgangs- en trilvenen	M	M	Z	M	Z	7500	> 7500	15	> 15
H7150	Pioniervegetaties met snabelbiezen	G	G	M	M	M	12500	12500	1	1
*H7210	Galigaanmoerassen	G	M	M	M	M	5000	5000	2	> 2
*H7220	Kalktufbronnen	G	G	M	M	M	400	400	0,01	0,01
H7230	Kalkmoerassen	Z	Z	Z	M	Z	1800	2200	0,1	>> 0,11
H9110	Veldbies-beukenbossen	G	G	M	G	M	200	200	0,5	0,52
H9120	Beuken-eikenbossen met hulst	G	G	M	G	M	3400	3400	1	1
H9160	Eiken-haagbeukenbossen	G	M	Z	Z	Z	8400	> 8400	8	> 8
H9190	Oude eikenbossen	G	G	M	M	M	4100	4100	5	5
*H91D0	Hoogveenbossen	G	M	M	M	M	14900	14900	3	> 3
*H91E0	Vochtige alluviale bossen	G	M	M	M	M	16300	16300	8	>> 8
H91F0	Droge hardhoutoobosses	M	Z	Z	M	Z	2100	> 2100	0,3	>> 0,3

aantal G	4
aantal M	28
aantal Z	19
aantal ?	0
51	

Bijlage 2 Het voorkomen van Natura 2000-soorten

Soorten waarvoor Natura 2000-gebieden worden aangewezen met hun voorkomen in Natura 2000 habitattypen, Natura 2000-gebied, of daarbuiten, en hun Rode Lijst-status. Hierbij is aangenomen dat de potenties van de Nederlandse Natura 2000-gebieden voor het overgrote deel worden benut.

Soortgroep	VHR-soort	Overwegend in N 2000 habitattypen	Overwegend in N 2000-gebied	Overwegend buiten N2000- gebieden	Kwetsbaar of bedreigd Rode lijst NL
Vaatplanten	Drijvende waterweegbree	1			
Vaatplanten	Groenknolorchis	1	1		
Vaatplanten	Kruipend moerasscherm			1	
Mossen	Geel schorpioenmos		1		
Mossen	Tonghaarmuts	1			
Weekdieren	Nauwe korfslak	1	1		
Weekdieren	Platte schijfhoren			1	
Weekdieren	Zeggekorfslak	1	1		
Libellen	Gaffellibel		1		
Libellen	Gevlekte witsnuitlibel	1	1		
Dagvlinders	Donker pimpernelblauwtje		1		
Dagvlinders	Grote vuurvinder	1	1		
Dagvlinders	Pimpernelblauwtje		1		
Dagvlinders	Spaanse vlag		1		
Kevers	Gestreepte waterroofkever	1	1		
Kevers	Vliegend hert	1	1		
Vissen	Beekprik		1		
Vissen	Zeeprik			1	
Vissen	Rivierprik			1	
Vissen	Bittervoorn		1		
Vissen	Elft			1	1
Vissen	Fint			1	1
Vissen	Grote modderkruiper		1		
Vissen	Kleine modderkruiper			1	1
Vissen	Rivierdonderpad		1		
Vissen	Zalm			1	1
Amfibieën	Geelbuikvuurpad		1		
Amfibieën	Kamsalamander			1	1
Zoogdieren	Bruinvis			1	

Zoogdieren	Gewone zeehond	1	1		
Zoogdieren	Grijze zeehond	1	1		
Zoogdieren	Ingekorven vleermuis			1	1
Zoogdieren	Meervleermuis			1	
Zoogdieren	Vale vleermuis			1	1
Zoogdieren	Bever	1	1		
Zoogdieren	Noordse woelmuis	1	1		
Vogels	Aalscholver		1		
Vogels	Bergeend		1		
Vogels	Blauwborst		1		
Vogels	Blauwe kiekendief			1	1
Vogels	Bontbekplevier		1		
Vogels	Bonte strandloper		1		
Vogels	Boomleeuwerik	1			
Vogels	Brandgans			1	
Vogels	Brilduiker		1		
Vogels	Bruine kiekendief		1		
Vogels	Dodaars		1		
Vogels	Draaihals		1		
Vogels	Drieteenstrandloper		1		
Vogels	Duinpieper	1			
Vogels	Dwerggans			1	
Vogels	Dwergmeeuw		1		
Vogels	Dwergstern		1		
Vogels	Eider		1		
Vogels	Fuut			1	
Vogels	Geoorde fuut		1		
Vogels	Goudplevier		1		
Vogels	Grauwe gans			1	
Vogels	Grauwe kiekendief			1	1
Vogels	Grauwe klauwier		1		
Vogels	Groenpootruiter		1		
Vogels	Grote karekiet		1		
Vogels	Grote stern		1		
Vogels	Grote zaagbek		1		
Vogels	Grote zilverreiger		1		
Vogels	Grutto			1	1
Vogels	IJsvogel		1		
Vogels	Kanoet		1		
Vogels	Kemphaan		1		
Vogels	Kievit			1	
Vogels	Kleine mantelmeeuw			1	
Vogels	Kleine rietgans			1	

Vogels	Kleine zilverreiger		1		
Vogels	Kleine zwaan		1		
Vogels	Kluut		1		
Vogels	Kolgans			1	
Vogels	Korhoen		1		
Vogels	Kraanvogel		1		
Vogels	Krakeend		1		
Vogels	Krombekstrandloper		1		
Vogels	Krooneend		1		
Vogels	Kuifduiker		1		
Vogels	Kuifeend		1		
Vogels	Kwartelkoning		1		
Vogels	Lepelaar		1		
Vogels	Meerkoet		1		
Vogels	Middelste zaagbek		1		
Vogels	Nachtzwaluw		1		
Vogels	Nonnetje		1		
Vogels	Noordse stern		1		
Vogels	Oeverzwaluw			1	
Vogels	Paapje		1		
Vogels	Parelduiker		1		
Vogels	Pijlstaart		1		
Vogels	Porseleinhoen		1		
Vogels	Purperreiger		1		
Vogels	Reuzenster		1		
Vogels	Rietzanger		1		
Vogels	Roerdomp		1		
Vogels	Roodborsttapuit		1		
Vogels	Roodkeelduiker		1		
Vogels	Rosse grutto		1		
Vogels	Rotgans		1		
Vogels	Scholekster			1	
Vogels	Slechtvalk			1	1
Vogels	Slobeend		1		
Vogels	Smient			1	
Vogels	Snor		1		
Vogels	Steenloper		1		
Vogels	Strandplevier		1		
Vogels	Tafeleend		1		
Vogels	Taigarietgans			1	
Vogels	Tapuit	1			
Vogels	Toendrarietgans			1	
Vogels	Topper		1		

Vogels	Tureluur		1		
Vogels	Velduil		1		
Vogels	Visarend			1	
Vogels	Visdief			1	
Vogels	Watersnip		1		
Vogels	Wespendief		1		
Vogels	Wilde eend			1	
Vogels	Wilde zwaan		1		
Vogels	Wintertaling		1		
Vogels	Woudaap		1		
Vogels	Wulp		1		
Vogels	Zeearend		1		
Vogels	Zilverplevier		1		
Vogels	Zwarte ruiter		1		
Vogels	Zwarte specht		1		
Vogels	Zwarte stern		1		
Vogels	Zwarte zee-eend		1		
Vogels	Zwartkopmeeuw		1		
totaal		12	93	28	11

Bijlage 3. Voorstel tot clustering van de huidige Natura 2000-gebieden in grotere eenheden

Clustering van de huidige Natura 2000-gebieden in grotere eenheden. Per eenheid (gebied in de zin van de Habitatrictlijn) is weergegeven totaal oppervlakte (gebaseerd op data uit Janssen en Schaminée, 2009) en een lijst van de daartoe behorende deelgebieden (met huidige nummer en oppervlakte). De grotere kerngebieden zijn onderstreept in de clusters waar een onderscheid relevant is.

Waddenzee (277.629 ha): 1. Waddenzee (271.866 ha), 8. Lauwersmeer (5.763 ha)

Noordzeekustzone (143.497 ha) (nr. 7)

Voordelta en Vlake van Raan (110.833 ha) (nr. 113)

Duinen voordelta (5.878 ha): 100. Voornes Duin (1.421 ha), 101. Duinen Goeree en Kwade hoek (1.568 ha), 116. Kop van Schouwen (2.149 ha), 117. Manteling van Walcheren (740 ha)

Duinen Hollandse kust (20.326 ha): 84. Duinen Den Helder-Callantsoog (698 ha), 85. Zwanenwater & Pettemerduinen (773 ha), 86. Schoorlse duinen (1.743 ha), 87. Noordhollands duinreservaat (5.300 ha), 88. Kennemerland Zuid (8.164 ha), 96. Coepelduynen (198 ha), 97. Meijendel & Berkheide (2.856 ha), 98. Westduinpark & Wapendal (246 ha), 99. Solleveld en Kapittelduinen (348 ha)

Duinen Waddeneilanden (14.202 ha): 2. Duinen & lage land Texel (4.615 ha), 3. Duinen Vlieland (1.532 ha), 4. Duinen Terschelling (5.017 ha), 5. Duinen Ameland (2.017 ha), 6. Duinen Schiermonnikoog (1.021 ha)

Polders Noord-Holland (9.201 ha): 89. Eilandspolder (1.416 ha), 90. Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder (1.860 ha), 91. Polder Westzaan (1.065 ha), 92. IJperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske (2.561 ha), 93. Polder Zeevang (1.862 ha), 162. Abtskolk & de Putten (437 ha)

Utrechts-Hollands laagveengebied (13.391 ha): 83. Botshol (215 ha), 94. Naardermeer (1.169 ha), 95. Oostelijke Vechtplassen (6.677 ha), 102. De Wilck (116 ha), 103. Nieuwkoopse plassen & De Haeck (2.130 ha), 104. Broekvelden, Vettenbroek & Polder Stein (707 ha), 105. Zouweboezem (255 ha), 106. Boezems Kinderdijk (341 ha), 107. Donkse laagte (203 ha), 110. Oude land van Strijen (1.578 ha)

Binnenwateren en krekens delta (131.638 ha): 108. Oude Maas (399 ha), 109. Haringvliet (11.630 ha), 111. Hollands diep (4.254 ha), 112. Biesbosch (9.720 ha), 114. Krammer-Volkerak (6.159 ha), 115. Grevelingen (13.822 ha), 118. Oosterschelde (36.576 ha), 119. Veerse Meer (2.552 ha), 120. Zoommeer (1.036 ha), 121. Yerseke en Kapelse moer (437 ha), 122. Westerschelde & Saeftinge (42.754 ha), 123. Zwin & Kievittepolder (130 ha), 124. Groote gat (83 ha), 125. Canisvlietskreek (142 ha), 126. Vogelkreek (98 ha), 127. Markiezaat (1.846 ha)

Grote binnenmeren (202.839 ha): 56. Arkemheen (1.429 ha), 72. IJsselmeer (113.346 ha), 73. Markermeer & IJmeer (68.486 ha), 74. Zwarte meer (2.169 ha), 75. Ketelmeer & Vossemeer (3.847 ha), 76. Veluwerandmeren (6.118 ha), 77. Eemmeer & Gooimeer Zuidoever (1.585 ha), 78. Oostvaardersplassen (5.501 ha), 79. Lepelaarsplassen (358 ha)

Veluwe (94.319 ha): 57. Veluwe (93.331 ha), 58. Landgoederen Brummen (709 ha), 65. Binnenveld (269 ha), 80. Groot Zandbrink (10 ha)

IJsseluitwaarden (10.753 ha): 36. Uiterwaarden Zwarte water & Vecht (1.504 ha), 38. Uiterwaarden IJssel (9.249 ha)

Uiterwaarden Rijn en Waal (16.525 ha): 66. Uiterwaarden Nederrijn (3.244 ha), 67. Geldersche Poort (6.090 ha), 68. Uiterwaarden Waal (5.505 ha), 70. Zuider Lingedijk & Diefdijk-Zuid (597 ha), 71. Loevesteijn, Pompveld & Kornsche boezem (762 ha), 81. Kolland en Overlangbroek (176 ha), 82. Uiterwaarden Lek (151 ha)

Lage midden Friesland (9.087 ha): 9. Groote wielen (609 ha), 10. Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving (3.077 ha), 11. Witte en Zwarte Brekken (434 ha), 12. Sneekerveergebied (2.311 ha), 13. Alde feanen (2.142 ha), 14. de Deelen (514 ha)

Hoge Drentse zandgronden (28.291 ha): 15. Van Oords Mersken (846 ha), 16. Wijnjeterperschar (147 ha), 17. Bakkeveense duinen (263 ha), 19. Leekstermeergebied (1.557 ha), 20. Zuidlaardermeergebied (2.095 ha), 21. Liefdingsbroek (20 ha), 22. Norgerholt (47 ha), 23. Fochteloërveen (2.599 ha), 24. Witterveld (482 ha), 25. Drentsche Aa-gebied (3.966 ha), 26. Drouwenerzand (223 ha), 27. Drents-Friese Wold & Leggelderveld (7.359 ha), 28. Elperstroomgebied (355 ha), 29. Havelte Oost (1.755 ha), 30. Dwingelderveld (3.766 ha), 31. Mantingerbos (47 ha), 32. Mantingerzand (810 ha), 33. Bargerveen (2.154 ha)

Noordwest Overijssels laagveengebied (14.981 ha): 18. Rottige Meenthe & Brandemeer (1.382 ha), 34. Weerribben (3.346 ha), 35. Wieden (9.260 ha), 37. Olde maten & Veerslootslanden (993 ha)

Oost-Nederlandse hogere zandgronden (14.386 ha): 39. Vecht- en Beneden Reggegebied (4.103 ha), 40. Engbertsdijksvenen (1.005 ha), 41. Boetelveld (173 ha), 42. Sallandse Heuvelrug (2.227 ha), 43. Wierdense veld (420 ha), 44. Borkeld (506 ha), 45. Springendal & Dal van de Mosbeek (1.338 ha), 46. Bergvennen & Brecklenkampse veld (146 ha), 47. Achter de Voort, Agelerbroek & Voltherbroek (324 ha), 48. Lemselermaten (56 ha), 49. Dinkelland (849 ha), 50. Landgoederen Oldenzaal (521 ha), 51. Lonnekermeer (103 ha), 52. Boddenbroek (5 ha), 53. Buurserzand & Haaksbergerveen (1.249 ha), 54. Witte Veen (295 ha), 55. Aamsveen (180 ha), 59. Teeselinkven (20 ha), 60. Stelkampsveld (135 ha), 61. Korenburgerveen (498 ha), 62. Willinks Weust (67 ha), 63. Bekkendelle (99 ha), 64. Wooldse veen (67 ha)

Noord-Limburgse zandgronden (10.039 ha): 69. Bruuk (100 ha), 141. Oeffelter meent (104 ha), 142. Sint Jansberg (226 ha), 143. Zeldersche Driessen (93 ha), 144. Boschhuizerbergen (278 ha), 145. Maasduinen (5.325 ha), 147. Leudal (315 ha), 148. Swalmdal (122 ha), 149. Meinweg (1.809 ha), 150. Roerdal (800 ha), 151. Abdij Lilbosch & voormalig klooster Mariahoop (15 ha), 152. Grensmaas (301 ha), 155. Brunsummer heide (551 ha)

De Peel (13.506 ha): 136. Leenderbos, Grote heide & De Plateaux (4.356 ha), 137. Strabrechtse heide en Beuven (1.859 ha), 138. Weerter- en Budelerbergen & Ringselven (3.179 ha), 139. Deurnse Peel & Mariapeel (2.623 ha), 140. Groote Peel (1.333 ha), 146. Sarsven & De Banen (156 ha)

Zandgronden Brabant (15.340 ha): 128. Brabantse wal (4.906 ha), 129. Ulvenhoutse bos (112 ha), 130. Langstraat (527 ha), 131. Loonse en Drunense duinen & Leemkuilen (4.074 ha), 132. Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek (931 ha), 133. Kampina & Oisterwijkse vennen (2.294 ha), 134. Regte heide & Riels laag (539 ha), 135. Kempenland west (1.957 ha)

Heuvelland Limburg (3.944 ha): 153. Bunder- en Elsloërbos (190 ha), 154. Geleenbeekdal (303 ha), 156. Bemelerberg & Schiepersberg (177 ha), 157. Geuldal (2.520 ha), 158. Kunderberg (95 ha), 159. Sint Pietersberg & Jekerdal (234 ha), 160. Savelsbos (358 ha), 161. Noorbeemden & Hoogbos (67 ha)

Noordzee (883.545 ha): Doggersbank (471.751 ha), Friese front (288.061 ha), Klaverbank (123.733 ha)

Alterra is onderdeel van de internationale kennisorganisatie Wageningen UR (University & Research centre). De missie is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen negen gespecialiseerde en meer toegepaste onderzoeksinstituten, Wageningen University en hogeschool Van Hall Larenstein hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 40 vestigingen (in Nederland, Brazilië en China), 6.500 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de vooraanstaande kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen natuurwetenschappelijke, technologische en maatschappijwetenschappelijke disciplines vormen het hart van de Wageningen Aanpak.

Alterra Wageningen UR is het kennisinstituut voor de groene leefomgeving en bundelt een grote hoeveelheid expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan: kennis van water, natuur, bos, milieu, bodem, landschap, klimaat, landgebruik, recreatie etc.

Meer informatie: www.alterra.wur.nl